

Anna Walulik

Nauczanie, wychowanie czy inicjacja celem katechezy przygotowującej do sakramentów?

Studia Theologica Varsaviensia 40/2, 117-137

2002

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

ANNA WALULIK CSFN

NAUCZANIE, WYCHOWANIE CZY INICJACJA CELEM KATECHEZY PRZYGOTOWUJĄCEJ DO SAKRAMENTÓW?

Reforma systemu edukacji¹ w Polsce przyjęła jako punkt wyjścia założenie, że wychowanie i kształcenie w pracy szkoły powinny być zintegrowane. U podstaw kształcenia leżą zasady, które wskazują, że celem edukacji szkolnej nie może być przekaz wiedzy encyklopedycznej. Zmiana opcji szkoły w zakresie zadań, jakie ma ona realizować, prowadzi do odczytania na nowo celu szkoły w aspekcie rozwijania samodzielnego myślenia uczniów oraz pozyskiwania i przetwarzania potrzebnych informacji. To zakłada przywrócenie szkole charakteru wychowawczego. Ma on pomagać w uzyskiwaniu orientacji etycznej i hierarchizacji wartości². Weryfikacja myślenia na temat celów szkoły motywuje do spojrzenia również na katechezę w tym aspekcie. W ramach szkoły realizuje się przecież nauka religii, która wypełniając zadania szkoły winna korelować i integrować treści kształcenia religijnego z kształceniem pozostałych przedmiotów. Zadanie to wynika nie tylko z celów szkoły, ale przede wszystkim ze wskazań zawartych w *Dyrektorium Ogólnym o Katechizacji (DOK)*, które mówi o korelacji i dialogu interdyscyplinarnym³. Założenia te dotyczą wszystkich etapów kształcenia, a różnią się jedynie spojrzeniem na filozofię kształcenia, która zakłada wyraźny podział stopni, stosownie do etapu kształcenia: od aktywności poprzez samodzielność do dojrzałości⁴.

Pierwszy etap edukacji szkolnej określany jako nauczanie zintegrowane związany jest z katechezą przygotowującą do uczestnictwa

---

¹ Zob. Ministerstwo Edukacji Narodowej, *Reforma systemu edukacji. Projekt*, Warszawa 1998.

² Zob. tamże, s. 40-41.

³ Zob. DOK 73.

⁴ Zob. J. Szpet, *Podstawa Programowa Katechety, w: Wokół Podstawy Programowej i Dyrektorium Katechetycznego*, Poznań 2001, s. 17.

w sakramentach Eucharystii i pokuty. W tym kontekście warto przyrzeć się jaką drogę w aspekcie rozumienia celów przeszła polska katecheza inicjacyjna⁵ w okresie po II wojnie światowej, by w obliczu nowej rzeczywistości oświatowej wykorzystać możliwości, jakie przed nią stoją, a jednocześnie odpowiedzieć na zadania postawione przez DOK.

1. ROZUMIENIE CELU KATECHEZY INICJACYJNEJ W POLSCE W LATACH 1945-1990

Zagadnienie celu⁶ rzutuje na dobór materiału i metod w każdej działalności dydaktycznej, więc i w pracy katechetycznej. W katechetyce twierdzi się, że *Ostatecznym celem katechezy jest doprowadzić kogoś nie tylko do spotkania z Jezusem, ale do zjednoczenia, a nawet głębokiej z Nim zażyłości* (CT 5). W Dyrektorium wyjaśnia się, że *komunia z Jezusem Chrystusem, na mocy swojej dynamiki, kieruje ucznia do zjednoczenia się z tym wszystkim, z czym głęboko był zjednoczony sam Jezus Chrystus: z Bogiem Jego Ojcem, który posłał Go na świat, i z Duchem Świętym, który kierował Nim w Jego posłaniu; z Kościołem, Jego Ciałem, za które się wydał, i z ludźmi, Jego braćmi, których los zechciał podzielić* (DOK 81). Tak rozumiany cel katechezy realizuje się przez rozmaite zadania (zob. tamże, n. 84). Również cele katechezy inicjacyjnej wynikały ze spojrzenia na zadania, jakie wyznaczano katechizacji w każdym okresie historii Kościoła.

W Polsce cel katechezy inicjacyjnej wyznaczały dwa kierunki: neoscholastyczny i kerygmaticzny. Katecheza skoncentrowana wokół katechizacji potrydenckiej i neoscholastycznej dostrzegała swoje zadanie w przekazaniu dziecku prawd wiary dla jego życia wiary, koncentrowała się na wychowaniu do wiary i życia moralnego wokół przykazań Bożych i kościelnych oraz dążyła do wpojenia dziec-

---

⁵ *Katechizm Kościoła Katolickiego* w numerze 1275 wyjaśnia, że wtajemniczenie chrześcijańskie dokonuje się poprzez trzy sakramenty: chrzest, który jest początkiem nowego życia; bierzmowanie, które jest jego umocnieniem, i Eucharystię, która karmi ucznia Ciałem i Krwią Chrystusa, by przekształcić go w Niego. Na omawianym etapie kształcenia uczniowie uczestniczą w przygotowaniu do jednego z sakramentów inicjacji chrześcijańskiej, jakim jest Eucharystia. W praktyce duszpasterskiej przygotowanie do sakramentu Eucharystii zostało połączone z przygotowaniem do sakramentu pokuty, stąd też pod określeniem katecheza inicjacyjna będą rozumiała katechezę związaną z uczestnictwem w obydwu sakramentach.

⁶ Zob. W. Kubik, *Zasadnicze problemy współczesnej dydaktyki w katechezie*, AK 71(1978)418, s. 233.

ku szacunku i pragnienia sakramentów jako źródeł łaski Bożej. Zadania te miały na celu przygotowanie do I Komunii św. i spowiedzi. Katecheza posoborowa natomiast opierała się na założeniach kierunku kerygmatycznego. Katecheza inicjacyjna prowadziła uczniów na spotkanie ze słowem Bożym, wychowywała do modlitwy, kształtowała postawy eucharystyczne i rozwijała ducha pokuty oraz budziła świadomość życia chrześcijańskiego. Myślą przewodnią tej katechezy było wprowadzenie do pełnego uczestnictwa we Mszy św. i w sakramencie pokuty.

1.1. Doprowadzenie do pierwszego uczestnictwa w sakramentach świętych w katechezie okresu przedsoborowego

Predsoborowa katecheza inicjacyjna określana była najczęściej mianem nauki przygotowawczej do pierwszej spowiedzi i Komunii św. Przypisywano jej donioślejsze zadanie niż zwykłym lekcjom religii udzielanym przy parafii. Miała ona dać dziecku znajomość głównych prawd wiary i moralności katolickiej, kształtować sumienie, urabiać rozum i serce, czyli rozwijać jego osobowość. Zakładano, że postawa katolicka zależy w dużej mierze od nauki przygotowawczej do tych sakramentów. Ważność tej nauki wynikała również stąd, że miała ona dać dziecku po raz pierwszy w życiu zarys całości nauki wiary i obyczajów, nauczyć prawdziwej ascezy i ukształtować stosunek człowieka do sakramentów na całe życie. Choć w założeniach swych mówiła, że należało ją traktować jedynie jako wstęp do dalszej nauki religii i po pierwszym przystąpieniu do tych sakramentów powinna ona być pogłębiana i uzupełniana⁷, to jednak sprawiała wrażenie, że dąży do wyczerpania całości zagadnienia. Zasadnicza linia realizacji tego celu oparta została na tak zwanych małych lub podstawowych katechizmach. Katecheza oparta o katechizmy pytań i odpowiedzi kładła duży nacisk na memoryzację definicji prawd wiary i obyczajów. Wymagano od dzieci znajomości krótkiego katechizmu, zwanego też małym katechizmem, stanowiącego skrót całej teologii. Pamięciowemu opanowaniu obszernego materiału przypisywano wielką wagę, do tego stopnia, że biegła znajomość katechizmu u dziecka stanowiła rękojmnię najbardziej

---

⁷ Zob. *Sakramenty święte w duszpasterstwie*, Poznań-Warszawa-Lublin, s. 100-101.

odpowiedniego przygotowania do I Komunii św. Zaakcentowanie wiedzy w przygotowaniu do sakramentów, nawet zawężonej do tego, co najistotniejsze, ale wyrażonej w tradycyjnych formułach i wyrażanych językiem niedostosowanym do pojętności słuchaczy, ograniczało rozumienie istoty sakramentów. Celem tak rozumianej katechezy było bardziej przygotowanie materiału do egzaminu przed przyjęciem sakramentów, niż ukazanie Boga działającego w sakramentach. Taki przekaz prawd wiary podawał wiedzę o Bogu, ale nie prowadził do poznania Boga, stanowił jej intelektualną, a nie witalną asymilację⁸.

Zapoznavanie z treściami uznanymi za konieczne do odbycia pierwszej spowiedzi i przyjęcia Komunii św. polegało na wyuczeniu się przez dziecko odpowiedzi na określoną ilość pytań katechizacyjnych. Zawierały one podstawowe elementy nauki Kościoła: w co mamy wierzyć i co czynić, aby przy pomocy Bożej łaski dostać się do nieba. Rola katechety związana była z wyjaśnieniem treści definicji i kontrolą przyswojenia określonej partii materiału. Mimo szeregu starań o jak najbardziej przystępne wyjaśnianie tych treści, pozostawały one abstrakcyjnymi i niezrozumiałymi pojęciami. Wskazania katechetyczne Komisji Duszpasterskiej Episkopatu Polski⁹ wyjaśniały, że w przygotowaniu do pierwszej spowiedzi i Komunii św. należało dążyć do tego, aby pokazać dziecku syntetyczną całość religijnej i moralnej doktryny katolickiej. Na tle podstawowych prawd wiary należało dokładniej przedstawić naukę o sakramentach, ze szczególnym uwzględnieniem pokuty i Eucharystii. Okres realizacji tych zadań obejmował w zasadzie dwa, a nawet trzy lata¹⁰. Mimo, że czas nazywany okresem przygotowania był stosunkowo długi, zasadniczą jednak rolę odgrywał okres ostatniego roku przygotowania. Poszczególne lata katechizacji stanowiły osobne etapy przygotowania, choć w materiałach metodycznych dla katechety znaleźć można zalecenia, by zadania realizowane w poprzednich latach powtórzyć, rozpoczynając kolejny etap pracy¹¹. Katecheci wprawdzie dostrzegali, że prezentowany materiał jest niezrozumia-

⁸ Zob. *Przedstawić właściwy obraz Boga*, „Katecheta” 5(1961)3, s. 182.

⁹ Zob. M. F i n k e, *Z perspektywy pięćdziesięciolecia*, „Przewodnik Katolicki” 86(1980)34, s. 4.

¹⁰ Zob. Nowicki R., *Przygotowanie dzieci do I Komunii św.*, „Homo Dei” 20(1951)2-3, s. 312.

¹¹ Zob. W. Z a l e s k i, *Nauka Boża. Katechezy*, t. 1, Poznań-Warszawa-Lublin, 1959, s. 100.

ły dla uczniów, ale problem ten był rozwiązywany głównie przez ulepszanie metod przekazu. Podręczniki preferowały metodę stopni formalnych, wychodząc od opowiadania, obrazu czy wydarzenia, najczęściej biblijnego, aby poprzez refleksję i wnioskowanie doprowadzić ucznia do odpowiedzi katechizmowej, a w oparciu o przekazaną wiedzę budzić dobre postanowienia i prowadzić do życia sakramentalnego¹².

Położenie akcentu na wymiar intelektualny tych katechizmów widoczne było również w odniesieniu do katechezy moralnej. Autorzy kładli główny nacisk na zastosowanie w życiu poznanych zasad¹³, a środkiem do osiągnięcia tego celu miała być kontrola spełnionych przykazań. Katecheza moralna w przygotowaniu do sakramentów Eucharystii i pokuty była etapem wychowania moralnego¹⁴. Całość wychowania moralnego została oparta o przykazanie miłości, Dekalog, przykazania kościelne oraz katalogi grzechów i cnót¹⁵. Przy przygotowaniu do I Komunii św. wprowadzano dziecko w znajomość dziesięciu przykazań, mówiąc mu o grzechach, z których i w jaki sposób należy się spowiadać. Oparcie katechezy moralnej przede wszystkim na Dekalogu ograniczało jednak rolę sumienia nie tylko do oceny, ale zawężało również tematycznie. Zacieśniało zdolność obejmowania całego życia¹⁶. Celem, dla którego należało zachowywać przykazania, było osiągnięcie wiecznej szczęśliwości przez człowieka, natomiast stosunek człowieka do Boga traktowany był jedynie jako środek do tego celu. Respektowanie Dekalogu z obawy o utratę szczęśliwej wieczności było umacniane zapewnieniem, że zachowywanie przykazań daje również szczęśliwość doczesną. Środkiem do osiągnięcia tego celu była łaska Boża. Było to nastawienie na spowiedź, a nie na życie. Katechizmy uczyły dzieci grzechów, z których miały się spowiadać, a nie zasad moralnych, którymi miały żyć ponieważ w sformułowaniach przykazań nie mieszczą się wszystkie zagadnienia, całe obszary ży-

¹² Zob. R. Binek, *Udział dzieci we Mszy św.*, „Katecheta” 2(1958)3, s. 230-231.

¹³ Zob. J. Charytański, *Geneza współczesnego ruchu katechetycznego*, „Katecheta” 6(1962)1, s. 9.

¹⁴ Zob. J. Charytański, *Wychowanie moralne w katechezie*, „Katecheta” 6(1962)1, s. 20.

¹⁵ Zob. W. Załeski, *Nauka Boża, Katechezy*, t. 1, dz. cyt., s. 274 – 279; *Katechizm dla przygotowania dzieci do Pierwszej spowiedzi i Komunii św. ułożony przez ks. R. Filochowskiego*, Kraków 1945, s. 51-53; *Mały katechizm*, dz. cyt., s. 50-51.

¹⁶ Zob. M. Kowalska, *Kształcenie sumienia*, „Katecheta” 5(1961)4, s. 221.

cia pozostawały poza zasięgiem moralności. Mogła więc w dziecku powstawać podwójna moralność: z jednej strony poczucie grzechów, z których należało się spowiadać, z drugiej natomiast moralność codziennego życia¹⁷, której zagadnienia nie mieściły się w prezentowanych rachunkach sumienia. Kształtowanie sumienia w oparciu o moralność ujętą w formie przykazań nie ukazywało dziecku cech charakterystycznych chrześcijaństwa. Kształtowanie sumienia dziecka w oparciu o Dekalog zacieśniało sumienie. Konkretne, jednostkowe, ściśle określone przewinienia powodowały łatwe usprawiedliwianie siebie, sprowadzały pojęcie dobra i zła moralnego do faktów, pomijając zobowiązania docelowe, których nigdy nie można wyczerpać. Ważną rolę mogłoby tu odegrać kształtowanie sumienia w oparciu o przykazania miłości, ale ich ujęcie w tradycyjnych katechizmach stanowiło bardziej wprowadzenie w treść Dekalogu lub jego podsumowanie niż materiał obejmujący szerokie dziedziny ludzkiego życia¹⁸.

Katecheza inicjacyjna tak mocno oparta o intelektualny przekaz wiedzy sprowadzała rozumienie życia sakramentalnego do informacji o Bogu i życiu chrześcijańskim. Budziła świadomość, że wystarczy poznać definicje religijne, by wytworzyć związek z Bogiem. W myśleniu dzieci tworzyło się przekonanie, że ten, kto zna katechizm może w nagrodę przystąpić do spowiedzi i Komunii św. Przekładanie roli wiedzy w przygotowaniu do sakramentów tworzyło specyficzne myślenie na temat dnia I spowiedzi i Komunii św. Naczelnym zadaniem katechezy inicjacyjnej było doprowadzenie do pierwszego przyjęcia sakramentów Eucharystii i pokuty. Katecheza ta pokazywała drogę do tych sakramentów, zachęcała do włożenia wszelkich starań, by pierwsze przyjęcie sakramentów było jak najbardziej godne. Wręcz zakładała, że od owego pierwszego przeżycia zależy całe życie sakramentalne w przyszłości¹⁹. W myśl

---

¹⁷ Zob. J. Bagrowicz, *Pokuta w wychowaniu religijnym i katechezie*, AK 70(1977)412, s. 231.

¹⁸ Zob. B. Jabłońska, *Szerokie horyzonty największego przykazania*, „Katecheta” 3(1959)4, s. 322.

¹⁹ R. Nowicki w referacie wygłoszonym na kursie duszpasterskim w Lublinie 23 VIII 1950, określa rolę przygotowania do I spowiedzi i Komunii św. cytując List pasterski i instrukcję dla duchowieństwa Arcybiskupa Bilczewskiego: *Nic zaś tyle nie dopomaga do urobienia silnego, szlachetnego charakteru, jak dobra spowiedź i uroczysta pierwsza Komunia św. – Jeśli dziecko nauczyło się odprawiać te najważniejsze akty życia chrześcijańskiego z gorącą wiarą i zrozumieniem całej ich doniosłości, to choćby je potem burza życia oderwała od Chrystu-*

tak przyjętego założenia należało nastawić dziecko na wielki dzień, nazywany często *najpiękniejszym dniem w życiu*²⁰. Dzieci przez cały rok miały żyć pod urokiem czekającego je wielkiego przeżycia. Zarówno treści katechezy eucharystycznej, nastawienie rodziców i katechetów oraz atmosfera towarzysząca temu przygotowaniu dawały dzieciom odczuć, że chodzi tu głównie o pierwszą Komunię św., która w ich przekonaniu stawała się punktem szczytowym, a zarazem końcowym inicjacji do życia chrześcijańskiego. Ten sposób myślenia utrwalało nazewnictwo, które skupiało się wokół pierwszej Komunii św., i odnosiło bardziej do *najpiękniejszego dnia w życiu* niż do wprowadzania w życie eucharystyczne.

Tak rozumiane przygotowanie do I Komunii św. bardziej łączyło Eucharystię z pokutą niż ze Mszą św. Przygotowanie dziecka do pierwszej spowiedzi koncentrowało się na pięciu warunkach sakramentu pokuty. Katecheza o sakramencie pokuty kładąc główny nacisk na pięć warunków tego sakramentu dokonywała ich szczegółowej analizy i uczyła praktycznej realizacji. W nauce o sakramencie pokuty na pierwsze miejsce wysunięto rachunek sumienia i przygotowanie dzieci do dobrej spowiedzi²¹. Nauka przygotowawcza do spowiedzi kładła zbyt duży nacisk na materię spowiedzi, troszcząc się o wyczerpujący rachunek sumienia i techniczną stronę spowiedzi. Katechizmy mocno zwracały uwagę na przygotowanie do pokuty poprzez wyrzeczenie, nie zawsze licząc się ze stopniem rozwoju wychowanka i jego psychiczną odpornością na niepowodzenia²². Motyw bojaźni przed Bogiem – Sędzią mógł powodować, że legalistyczna moralność dziecka zostanie utrwalona na długie lata, a spowiedzi ograniczą się do wylizywania grzechów według poznanego rachunku sumienia²³. Spowiedzi nie traktowano jako sakramentu nawrócenia, lecz uważano ją za konieczny warunek przygotowania do Komunii św.

---

sa, ono do Niego wróci. Pamięć dobrej pierwszej komunii św. pójdzie za nim, ścigać je będzie obrazami najczystszej szczęścia tak długo aż nowy syn marnotrawny powie: surgam et ibido, ad Patrem meum, nawrócę do Boga i Ojca mojego, bo u Niego było mi dobrze, bardzo dobrze. Zob. R. Nowicki, Przygotowanie dzieci do I Komunii św., art. cyt., s. 312.

²⁰ Zob. R. Murawski, *Refleksje nad przygotowaniem dzieci do I Komunii św.*, „Katecheta” 20(1976)2, s. 69.

²¹ Zob. K. Mokwa, *Zagadnienie przygotowania dzieci do pierwszej spowiedzi św. (1957–1982)*, „Katecheta” 27(1983)5–6, s. 193.

²² Zob. R. Sauer, *Wychowanie do pokuty i do sakramentu pokuty (1)*, „Katecheta” 24(1980)1, s. 13.

²³ Zob. M. Finke, *Wychowanie do pokuty*, „Katecheta” 26(1982)1, s. 17-18.

Okres przygotowania do sakramentów inicjacji to ten czas kiedy dziecko nie przeczuwa nawet, jakie problemy może przynieść życie, w jakich sytuacjach, wymagających osobowej decyzji będzie musiało stanąć. Dlatego traktowanie przygotowania do pierwszej spowiedzi jako modelu i wzorca pokuty dla chrześcijanina na całe jego życie było zjawiskiem niepokojącym²⁴. Mogło ono powodować sytuację, że w przyszłości owa pierwsza spowiedź będzie powielana w następnych spowiedziach, nawet człowieka dorosłego. Niebezpieczeństwo to nabierało szczególnej wagi, gdy wychowanie do chrześcijańskiej pokuty utożsamiane było z wyznaniem grzechów²⁵. Takie działania prowadziły do wychowania moralnego, w którym dziecko, od najmłodszych lat poznawało, co wolno czynić, a czego należy unikać. Niebezpieczeństwem takiego kształtowania życia moralnego mogło być wykształcenie przekonania, że moralnie dobrym człowiekiem jest ten, który powstrzymuje się od czynienia zła. Konsekwencją takiego wychowania jest postawa zbytnej ostrożności, wyrażająca się w tym, że człowiek lęka się aktywności i pracy dla drugih, bo boi się grzechu. Jego myślenie w ostatecznej konsekwencji staje się moralnością kary lub nagrody, piekła lub nieba.

Obraz tradycyjnej katechezy pierwszokomunijnej, którą w polskiej sytuacji powojennej reprezentowały katechizmy pytań i odpowiedzi, w aspekcie jej celów wskazuje, że zadowalały się one schematem: aby być chrześcijaninem i osiągnąć zbawienie wystarczy przyswoić sobie zasadnicze prawdy wiary i moralności, zachować przykazania i przyjmować sakramenty²⁶. Dlatego na pierwszym miejscu stawiały wiedzę o Bogu, a dopiero w dalszej kolejności uwrażliwiała na możliwość kontaktu z Bogiem poprzez sakramenty. Z tej racji przygotowanie do sakramentu pokuty i Eucharystii ograniczało się do teoretycznego ich przedstawienia oraz technicznego przeciwiczenia czynności wykonywanych przy ich przyjmowaniu. Takie ujęcie zagadnienia wskazywało, że katechizmy traktowały pokutę głównie w wymiarze rachunku sumienia i spowiedzi, a Eucharystię w trzech odrębnych aspektach: obecności, pokarmu i ofiary. W sposób sztuczny wyizolowano zatem aspekt Eucharystii jako po-

²⁴ Zob. M. Fargues, *Spowiedź dzieci*, „Katecheta” 5(1961)4, s. 228.

²⁵ Zob. J. Bagrowicz, *Pokuta w wychowaniu religijnym i katechezie*, AK 70(1977)412, s. 321.

²⁶ Zob. W. Kubik, T. Chromik, *Poszukiwanie metody w katechezie*, „Katecheta” 12(1968)1, s. 3.

karmu ze Mszy św., czyniąc go aktem samym w sobie. Tradycyjna katecheza pierwszokomunijna ograniczała się tylko do przygotowania do godnego przyjęcia Komunii św., a Msza św. była pojmowana jako środek. Ciągłe zbyt silnie podkreślano ścisłą łączność Eucharystii z sakramentem pokuty, zapominając, że jest ona codziennym pokarmem na drodze do Ojca²⁷. Uczestnictwo we Mszy św. rozpatrywane było głównie na płaszczyźnie obowiązku niedzielnego, a Komunia św. jako nagroda za dobre życie lub lekarstwo wspomagające słabą wolę ludzką w dążeniu do doskonałości. Położenie zbyt wielkiego nacisku na przekaz treści i przypisywanie mu zasadniczej roli w przygotowaniu do sakramentów sprawiały, że działania przygotowawcze do sakramentów podejmowane były głównie przez duszpasterzy, ograniczając zadania rodziców do funkcji drugorzędnych.

1.2. Wprowadzenie do pełnego uczestnictwa we Mszy św. i w sakramencie pokuty w posoborowej katechezie inicjacyjnej

Posoborowe spojrzenie na katechezę inicjacyjną uwzględniło trzy aspekty religijno – pedagogicznego myślenia i działania: świadomość chrztu, zjednoczenie z Chrystusem w Eucharystii i odpowiedzialność za Kościół, wzmocniona w sakramencie bierzmowania. One określały cel, jaki stawiali sobie autorzy podręczników²⁸ przygotowanych do realizacji programu katechetycznego z 1971 roku. Opierał się on na założeniu, jaki przypisywał katechezie na tym etapie *Ramowy Program Katechizacji*. Stwierdzało się w nim, że katecheza inicjacyjna ma za zadanie *wprowadzenie w życie chrześcijańskie. Zbliżenie do osoby Jezusa Chrystusa – historycznego i żyjącego dziś w Kościele. Przygotowanie do pełnego uczestnictwa we Mszy św. i do sakramentu pokuty*²⁹. Realizując to założenie autorzy podręczników *Bóg z nami* zamknęli określenie celu w stwierdzeniu: *Zada-*

---

²⁷ Zob. A. Gościńska, *Przygotowanie do pierwszej spowiedzi św.*, „Katecheta” 5(1961)4, s. 213.

²⁸ Do pierwszej wersji programu szczegółowego z 1971 roku przypisane zostały podręczniki *Bóg z nami*, cz. I i II, Kraków 1968, a do wersji drugiej E. Materski, N. Hecker, *Mój katechizm*, Warszawa 1974.

²⁹ *Ramowy program Katechizacji w zakresie szkoły podstawowej*. Program zatwierdzony przez Komisję Episkopatu Polski do spraw katechizacji w dniu 1 kwietnia 1971 r., „Katecheta” 51(1998), s. 17.

niem drugiego roku inicjacji eucharystycznej jest bardziej bezpośrednio doprowadzenie dzieci do sakramentów pokuty i Eucharystii jako sakramentów zbawienia³⁰. Zadaniem więc katechezy inicjacyjnej było prowadzenie do pełnego uczestnictwa w Ofierze Eucharystycznej, a nie tylko do przyjęcia I Komunii św. Ponieważ przygotowanie do pełnego udziału we Mszy św. zakłada wychowanie do chrześcijańskiego życia i jednocześnie mobilizuje do jeszcze pełniejszego w niej udziału³¹, dlatego autorzy tych podręczników prowadzenie do życia sakramentalnego ściśle złączyli z wychowaniem do życia chrześcijańskiego. W ten sposób wymiar intelektualny katechezy inicjacyjnej, tak mocno obecny w katechizmach pytań i odpowiedzi, został bardziej skierowany na szeroko rozumianą płaszczyznę wychowawczą. Docenienie elementu wychowawczego znaleźć można było również w podręczniku *Pan Jezus i dzieci*, w którym zakładało się, że w katechizacji sakramentalnej nie wystarczy jedynie intelektualne, statyczne ogarnięcie wartości religijno – moralnych. Chodzi tu także w dużej mierze o dynamiczne, wychowawcze kształtowanie sfery uczuć i woli dziecka (...) oraz pogłądowe przedstawienie wartości religijno – moralnych w oparciu o Pismo św. i liturgię³². Z założeń zaś przyjętych przez podręcznik *Zostań z nami, Panie* jasno wynikało, że w przygotowaniu do sakramentów chodziło o Mszę św. jako główny temat przygotowania do I Komunii św.³³ Zaś *Mój katechizm* z 1974 roku miał dopomóc uczniom żyć z Jezusem Chrystusem³⁴. Autorzy wyjaśniali, że to we Mszy św. Jezus gromadzi chrześcijan przy jednym stole eucharystycznym i jednoczy ze sobą swoim słowem i Ciałem.

Podręczniki respektujące soborowe ujęcie katechezy inicjacyjnej pokazywały, że ma ona stanowić wielostronny proces wychowawczy, w którym szczególną rolę powinny odegrać sakramenty. W podręcznikach tych autorzy zwracali uwagę na fakt, że sakramenty to nie

---

³⁰ *Bóg z nami*, cz. II: *Drugi rok wprowadzenia eucharystycznego. Podręcznik dla katechety*, red. J. Charytański, Warszawa 1971, s. 5.

³¹ Zob. T. Chromik, „*Bóg z nami*” (*Na marginesie nowego katechizmu dla dzieci*), „*Katecheta*” 16(1969), s. 67.

³² Z. Kowalski, *Pan Jezus i dzieci. Przygotowanie do uroczystej Komunii św.*, Poznań-Warszawa-Lublin, s. 152.

³³ Zob. M. Finke, *Msza święta – główny temat przygotowania do „Pierwszej Komunii”*, „*Katecheta*” 15(1971)1, s. 6.

³⁴ E. Materski, N. Hecker, *Mój katechizm*, dz. cyt., s. 3.

tylko źródła łaski, ale przede wszystkim sakramenty zbawienia. Zatem zadaniem ich było nie tyle przygotować uczniów do pierwszego przyjęcia sakramentów pokuty i Eucharystii, ile bardziej wprowadzić w życie sakramentalne Kościoła. Prowadzenie do udziału w tych sakramentach szło zatem w kierunku uświadomienia sobie przez dziecko osobowego spotkania z Chrystusem wywyższonym i udzielającym zbawienia przez znaki sakramentalne we wspólnocie Kościoła. Celem tak pomyślanej katechezy inicjacyjnej było więc okazanie pomocy w odnalezieniu przez dziecko właściwego mu miejsca i roli w społeczności Kościoła, a jako członka Kościoła w świecie, ograniczonym w wymiarze dziecka do środowiska, w którym żyje. Zadania te wynikały z rzeczywistości chrztu³⁵, w którą dziecko weszło w okresie niemowlęctwa. Rola zaś katechezy polegała na budzeniu w chrześcijaninie świadomości tego sakramentu.

Wynikające z sakramentu chrztu konsekwencje i uświadomienie, że nie należy on do spraw o charakterze wyłącznie prywatnym, dotyczącym jedynie osoby go przyjmującej i jego najbliższego otoczenia, prowadziły do konieczności odkrycia trwałego związku pomiędzy ochrzczonymi w społeczności ludu Bożego. Autorzy podręczników uznali za sprawę bardzo ważną, by dziecko już od pierwszych lat katechizacji dostrzegało społeczny aspekt Objawienia i Zbawienia. Uczniowie mieli doświadczyć, że Objawienie dokonuje się dla każdego pokolenia w ramach ludu Bożego. Toteż wprowadzenie dziecka w świat wiary, w życie sakramentalne przebiegało równoległe do pogłębianej świadomości przynależenia do Kościoła³⁶. Chodziło o takie przygotowanie dziecka do udziału w życiu sakramentalnym Kościoła, aby przez nie mogło uczestniczyć w innych aktach zbawczych Kościoła³⁷. Autorzy podręczników nie poprzestali na przedstawieniu wiedzy na ten temat, lecz prowadzili przede wszystkim działania wychowawcze. Wykorzystali w tym celu możliwości dydaktyczne, jakie niesie ze sobą układ roku liturgicznego i symbolika z nim związana. W oparciu o nie pomagali uczniom odkrywać związki istniejące między życiem liturgicznym a uczniowską codziennością. Odnajdywanie zależności zachodzących między nimi

---

³⁵ Zob. DWCh 2.

³⁶ Takie spojrzenie na Kościół i naukę o nim w ramach katechizacji, wynikało z odnowionej wizji Kościoła jaką przedstawił Sobór Watykański II. Zob. KK 9.

³⁷ Zob. J. Charytański, *Wychowanie do życia w Kościele*, AK 55(1963)1, s. 61.

prowadziło do przedstawienia sakramentów jako spotkania z Bogiem osobowym. Ukazanie sakramentów w wymiarze osobowego spotkania z Chrystusem żyjącym i zbawiającym w Kościele pozwalało ustrzec dziecko przed wytworzeniem obrazu życia religijnego ograniczonego jedynie do spełniania *praktyk religijnych* czy obowiązków spowiedzi i Komunii św.³⁸. Nauka o sakramentach ujęta w kontekście eklezjalnym dawała możliwość wprowadzania w misterium Mszy św. rozumianej jako centrum życia Kościoła.

W ścisłym powiązaniu z nauką o Kościele ukazywana była rola słowa Bożego, liturgii i życia chrześcijańskiego³⁹. O te elementy zostało oparte całe przygotowanie do pełnego uczestnictwa we Mszy św. i sakramencie pokuty. Występowały one łącznie dla podkreślenia ścisłego związku zachodzącego między życiem religijnym a codziennym życiem ucznia⁴⁰. Istotą tak pojętego wprowadzania w życie sakramentalne było wspieranie wychowanków w pełnym rozwoju osobowości, tak by uczestnicząc w chrześcijańskim kształtowaniu świata, byli zarazem zdolni osiągnąć ostateczny cel życia. Wychowanie szło w kierunku budzenia i rozwijania wiary, która stanowi fundament chrześcijańskiego życia i działania.

Tak rozumiane przygotowanie do pełnego udziału we Mszy św. i korzystania z sakramentu pokuty wymagało kształtowania odpowiednich postaw, a nie tylko rozumienia czy przeżycia rzeczywistości sakramentalnej⁴¹. Za podstawę działań wychowawczych zmierzających do kształtowania postaw, pedagogzy religijni w pierwszej kolejności kładli nacisk na prawidłowo odkryty przez dziecka obraz Boga, wyjaśniając, że od tego, jak dziecko odkrywa Boga, w dużej mierze zależy jego religijność⁴². Świadomość ta nabiera szczególnego znaczenia w odniesieniu do życia sakramentalnego. Dlatego katecheza inicjacyjna mocno kładła nacisk na kształtowanie obrazu Boga korzystając ze źródeł zarówno biblijnych, jak i liturgicznych. W ciągu całego okresu przygotowania do sakramentów Eucharystii i pokuty uczniowie ustawicznie spotykali się ze słowem Bożym do nich skierowanym i mieli możliwość wyrażania odpowiedzi na usłyszane słowo poprzez różne

³⁸ Zob. *Bóg z nami*, cz. II. *Podręcznik dla katechety*, dz. cyt., s. 5.

³⁹ Zob. *Bóg z nami*, cz. I: *Pierwszy rok wprowadzenia eucharystycznego. Podręcznik dla katechety*, red. J. Charytański, Warszawa 1971, s. 11.

⁴⁰ Zob. *Bóg z nami*, cz. II, dz. cyt., s. 60 – 77.

⁴¹ Zob. G. Kusz, *Kształtowanie postaw eucharystycznych dzieci*, „Katecheta” 32(1988)1, s. 3.

⁴² Zob. *Bóg w przedszkolu i szkole*, red. Z. Marek, Kraków 2000, s. 140.

formy modlitwy. Wprowadzenie różnorodnych modlitw pozwalało odkrywać obraz Boga i tworzyć osobowe relacje między człowiekiem a Bogiem, tak konieczne do poprawnego uczestnictwa w sakramentach. To osobowe odniesienie człowieka do Boga autorzy określali jako postawy sakramentalne, które odpowiednio kształtowane prowadzą do życia prawdziwie chrześcijańskiego.

Podręczniki wiele miejsca poświęcały zagadnieniu dziękczynienia. Rozumiały je nie tylko jako akt, który ma miejsce po przyjęciu Komunii św., ale przede wszystkim jako relacja człowieka do Boga w całym życiu. Kształtowanie tej postawy podręczniki rozpoczynały od budzenia w uczniach doświadczenia, że są nieustannie przez Boga obdarowywani. Przeświadczenie o obdarowaniu skłaniało do dziękowania za dar i wyrażania radości z otrzymanego daru⁴³. Wykorzystanie naturalnych możliwości dziękowania za dary i zdolności radowania się z tych darów w efekcie prowadziło do umiejętności kontemplacji i podziwiania ich Dawcy. W tym kontekście katechezy kształtowały postawę ściśle związaną z tajemnicą Eucharystii, określaną mianem współofiarowania⁴⁴. Przewodnią zasadą tej postawy polega na zgodności wewnętrznej postawy człowieka z postawą Jezusa Chrystusa, której rysem charakterystycznym jest bezgraniczne posłuszeństwo Ojcu i miłość do Ojca, znajdująca swój wyraz w miłości do braci. W posoborowej katechezie inicjacyjnej uczeń otrzymywał możliwość kształtowania tej postawy poprzez zachętę do współpracy z Bogiem zbawiającym. Wynika ona z postawy Jezusa, który przez dobrowolne przyjęcie męki i śmierci krzyżowej z miłości ku Ojcu i ludziom, złożył Bogu najwyższe zadośćuczynienie i przebłaganie za grzechy, a jednocześnie oddał Mu najwyższą cześć. Podręczniki pokazywały, że aby człowiek mógł mieć udział w owocach ofiary Jezusa potrzebny jest również jego wkład, który polega na wyrażeniu z całą świadomością „naszej zgody i współpracy” na wszystko, co Chrystus Pan zastępczo i solidarnie uczynił za nas i dla nas, a dziś uobecnia podczas sprawowania Pamiątki swej męki, śmierci i zmartwychwstania⁴⁵. Uczeń odkrywał, że współofia-

⁴³ Zob. *Msza św. dla dzieci*, „Katecheta” 12(1968)5, s. 227.

⁴⁴ Zob. J. Buxakowski, *Kształcenie woli w wychowaniu eucharystycznym*, „Katecheta” 7(1963)1, s. 13.

⁴⁵ Zob. *Bóg z nami*, cz. I, dz. cyt., s. 57; *Bóg z nami*, cz. II, dz. cyt., s. 99; *Mój katechizm*, dz. cyt., s. 63; *Pan Jezus i dzieci*, dz. cyt., s. 103 – 104.

rowanie z Jezusem dokonuje się wtedy, gdy człowiek potrafi wyzwolić w sobie gotowość posłuszeństwa Ojcu na wzór Syna posłusznego aż do śmierci krzyżowej oraz rozpalic w sobie miłość Boga i ludzi ponad wszystko. Postawa ta obejmuje całe życie, nie ogranicza się tylko do zbierania *drobnych ofiarek*, określanych jako ascezyzm eucharystyczny⁴⁶. Kształtując w dziecku postawę współofiарowania podręczniki pokazywały, że musi ona obejmować całokształt jego życia. Uczeń powinien doświadczać, iż jego praca i związany z nią trud, rezygnacja z zachcianek, a czasem nawet ze słusznych praw na korzyść drugiego człowieka, cierpienia, a także radości i sukcesy są przedmiotem prawdziwej ofiary składanej Bogu w łączności z Chrystusem. Aby jednak całe życie ludzkie stało się ofiarą, musi spełniać podstawowy warunek, jakim jest całkowite posłuszeństwo Ojcu, oparte na fundamencie miłości⁴⁷.

Wychowanie postawy współofiарowania konsekwentnie przygotowywało dzieci do momentu Komunii ujmowanej w wymiarze uczty, podkreślając nie tylko sam moment spożywania Ciała Pańskiego, ale uczestnictwo w całej Mszy św. Katechizmy zwracały uwagę na charakterystyczne cechy uczty w wymiarze wspólnoty: wspólnie przyjmowane Słowo Boże, wspólne wyznanie wiary, modlitwę i wreszcie spożywanie tego samego Pokarmu Eucharystycznego. W ten sposób wskazywano na wewnętrzny związek uczty i ofiary, stanowiących jeden akt udziału w kulcie uświęcającym uczty eucharystycznej⁴⁸.

Podręczniki pokazując Mszę św. w wymiarze uczty i ofiary traktowały I Komunię św. jako pierwsze pełne uczestnictwo w uczcie, która stanowi nierozdzieloną całość z misterium eucharystycznym, jako początek nowego etapu na drodze prowadzącej do uczestnictwa w wiecznej uczcie. To pozwalało uniknąć niebezpieczeństwa traktowania dnia I Komunii św. jako punktu szczytowego, po którym można wrócić do codzienności. Ukazanie Eucharystii w aspekcie uczty ściśle zostało złączone z kształtowaniem postawy jedności i miłości bliźniego, która jest jej wynikiem i owocem. Podobnie jak w procesie kształtowania postawy dziękczynienia, wychowanie do

⁴⁶ Zob. *Bóg z nami*, cz. II. *Podręcznik dla katechety*, dz. cyt., s. 330.

⁴⁷ Zob. *Zostań z nami, Panie*, dz. cyt., s. 61.

⁴⁸ Zob. *Bóg z nami*, cz. II, dz. cyt., s. 102-103, 108-109, 112-113; *Mój katechizm* (1974), dz. cyt., s. 91 – 93; *Zostań z nami, Panie*, dz. cyt., s. 124-125, 148-149; *Pan Jezus i dzieci*, dz. cyt., s. 113.

jedności i miłości katechizmy oparły o naturalne potrzeby ludzkie, takie jak otwarcie się na potrzeby drugiego człowieka, radowanie się z możliwości czynienia innym dobrze, zdolności przebaczenia i przeproszenia. Te naturalne skłonności dziecka autorzy podręczników wkomponowali w treści eucharystyczne i pokazali, że w czasie sprawowania Mszy św. postawa jedności i miłości szczególnie zaznacza się w Komunii św. Katechezy podkreślały więc konieczność wiary ze strony uczestniczących w Eucharystii i pokazywały, że widzialne znaki pomagają odkrywać niewidzialną obecność Chrystusa⁴⁹. Przygotowanie do I Komunii św. podręczniki posoborowe rozumiały więc jako wprowadzenie do pełnego uczestnictwa we Mszy św., a cel ten realizowały poprzez ukazanie Eucharystii w aspekcie uczy i ofiary, których cechy charakterystyczne pozwalały odkrywać Eucharystię jako ciągłe uobecnianie się zbawczego dzieła Chrystusa, a nie rzeczywistość zamkniętą samą w sobie, zredukowaną do pobożności jednostki. Takie przedstawienie treści eucharystycznych zakładało proces kształtowania postaw, a nie przygotowanie do jednorazowego wydarzenia.

Kształtowanie postaw eucharystycznych pozwalało uczniowi odkrywać Bożą obecność i działanie w ludzkim życiu oraz otaczającym świecie. Dzięki temu dziecko rozwijało przekonanie o rzeczywistej bliskości, przyjaźni i życzliwości Boga do ludzi. Założenie to leżało również u podstaw kształtowania postaw związanych z innymi sakramentami⁵⁰. Odwoływanie się do świadomości chrztu w procesie wychowania moralnego pozwalało odkrywać sakrament pokuty jako wydarzenie, w którym skuteczne słowo przebaczenia skierowane jest do już ochrzczonego i wyznającego swoją winę członka Kościoła ma określony charakter: członek Kościoła przez swoją winę popadł również w sprzeczność z istotą wspólnoty, do której należy⁵¹. Przygotowanie zatem ucznia do uczestnictwa w sakramencie pojednania wymagało kształtowania charakterystycznej postawy tego sakramentu, określanej duchem pokuty. Rozumiano ją jako głębszą postawę wewnętrzną, uzdalniającą do

---

⁴⁹ Zob. *Bóg z nami*, cz. I, dz. cyt., s. 44-45, 56-57, 70-71; *Bóg z nami*, cz. II, dz. cyt., s. 46-53, 56-57; *Mój katechizm* (1974), dz. cyt., s. 81-82, 93-94; *Zostań z nami, Panie*, dz. cyt., s. 64-65, 114-115.

⁵⁰ Zob. J. Charytański, *Współczesne kierunki katechetyczne na Zachodzie*, art. cyt., s. 801.

⁵¹ Zob. K. Rahner, *Podstawowy wykład wiary. Wprowadzenie do pojęcia chrześcijaństwa*, Warszawa 1987, s. 341.

wolnych decyzji⁵². Odczytywanie tajemnicy pokuty i pojednania na tle tajemnicy chrztu prowadziło do odkrycia na nowo prawdy o dziecięctwie Bożym.

Przygotowanie do pierwszej spowiedzi stanowiło zatem integralną część wychowania do praktykowania chrześcijańskiej pokuty⁵³. Rozwijanie jej ducha miało pobudzać do aktów osobistej decyzji wybierania dobra, by zapobiec niebezpieczeństwu wytworzenia się tylko formalnego nawyku spowiedzi. Z tej też racji unikano słowa spowiedź, posługując się określeniem sakrament pokuty lub pojednania, by bardziej zwrócić uwagę na postawę niż formę, która łatwo może ulec zmechanizowaniu. Takie prowadzenie do rozumienia sakramentu pokuty pozwalało uniknąć czysto legalistycznego czy magicznego traktowania spowiedzi. Katechizmy nie skupiały się nawet na omawianiu obrzędu sakramentu pokuty, wychodząc z założenia, że wychowanie do cnoty pokuty winno poprzedzić przygotowanie do sakramentu pojednania. W ten sposób autorzy chcieli uniknąć traktowania pierwszej spowiedzi jako rytu odbywanego mechanicznie, w którym brakuje miejsca na spotkanie z Bogiem w Chrystusie.

Wychowanie ducha pokuty w trakcie przygotowania do pierwszej spowiedzi przybierało więc różnorodne formy, ale zawsze występowało jako proces rozpoczęty we wczesnym dzieciństwie i rozciągający się na całe życie. Kryterium tego wychowania stanowiła osoba Jezusa Chrystusa i Jego orędzie wzywające do nawrócenia i jednoczące człowieka z Bogiem. Zarówno grzech jak i nawrócenie ujęte zostało w wymiarze społecznym i kościelnym, dlatego istotną częścią tego procesu było stopniowe wprowadzanie we wspólnotę Kościoła. W tym kontekście przystąpienie do pierwszej spowiedzi należało rozumieć jako etap dynamicznego rozwoju moralnego w życiu dziecka, który wymaga kontynuacji poprzez dalsze prowadzenie życia sakramentalnego⁵⁴. Katecheci i duszpasterze powinni szukać takich form przygotowania do sakramentu pokuty, aby dziecko nie koncentrowało się jedynie na wyznaniu grzechów, ale miało możliwość wejścia we wszystkie momenty tajemnicy pojednania z Bogiem.

---

⁵² Zob. M. Finke, *Wychowanie do pokuty*, „Katecheta” 26(1982)1, s.19.

⁵³ Zob. J. Bagrowicz, *Przygotowanie do I spowiedzi i spowiedź dziecka*, art. cyt. s. 207.

⁵⁴ Zob. R. Sauer, *Wychowanie dzieci do pokuty i do sakramentu pokuty (II)*, „Katecheta” 24(1980)2, s. 58.

Posoborowa katecheza inicjacyjna przyjmując za cel wprowadzanie w życie sakramentalne, poprzez odkrywanie rzeczywistości sakramentalnej jako podstawy życia teologalnego, odnosiła go również do życia moralnego, poprzez budzenie w uczniu świadomość życia chrześcijańskiego. Realizacja tego zadania oznacza odkrywanie i przywoływanie związków łączących człowieka z Bogiem, które ukazywałyby sens ludzkiego życia i uczyły respektowania nienaruszalnego prawa Bożego⁵⁵. Podręczniki pierwszokomunijne, czyniąc Pismo św. swym źródłem, w oparciu o nie prezentowały katechezę moralną. Autorzy w procesie wychowawczym zmierzającym do przekazywania motywacji poprzez wskazywanie na autorytety, autorzy posoborowych podręczników do katechezy inicjacyjnej istotną rolę przypisali osobie Jezusa Chrystusa. Zasady moralności chrześcijańskiej były przedstawiane z odniesieniem do Syna Bożego i Jego zbawczego dzieła. Z tej racji zasady moralności chrześcijańskiej ujęte zostały w wymiarze budowania Królestwa Bożego⁵⁶, które zostało zapoczątkowane przez przyjście Jezusa na ziemię. Uczeń poznawał zbawcze wydarzenia dokonujące się w życiu, śmierci i zmartwychwstaniu Jezusa jako pełnienie woli Bożej, szukając w nich odniesienia do osobistego życia z Bogiem i możliwości spełniania zadań wynikających z sakramentu chrztu, do realizacji których zobowiązał się w chrzcielnym wyrzekaniu się złego ducha i wyznaniu wiary. Doceniając znaczenie motywacji, katechezy prowadziły do odkrywania pragnienia zmiany w sobie, ponieważ człowiek ochrzczony jest dzieckiem Bożym i Bóg wzywa go, by czynić świat lepszym.

Analiza katechezy inicjacyjnej w aspekcie jej celów pokazuje, że w okresie powojennym dominowały dwa kierunki przygotowania uczniów do sakramentu Eucharystii i pokuty. Tradycyjna katecheza pierwszokomunijna, oparta o katechizmy pytań i odpowiedzi, działania swoje koncentrowała wokół dnia spowiedzi i pierwszej Komunii św. Na te wydarzenia przygotowywała uczniów poprzez zaznajomienie z prawdami wiary i moralności chrześcijańskiej. Cel ten realizowała poprzez zapoznavanie uczniów z treścią katechizmu i sposobem przystępowania do sakramentów. Natomiast podręczniki ujmujące katechezę inicja-

---

⁵⁵ Zob. Z. Marek, *Biblia w katechetycznej posłudze słowa*, Kraków 1998, s. 53.

⁵⁶ Zob. *Bóg z nami*, cz. II, dz. cyt., s. 56-77.

cyjną w nurcie posoborowym ujmowały cel katechezy inicjacyjnej w wymiarze bardziej dynamicznym, uwzględniając ten właśnie aspekt Objawienia Bożego, na który zwracała uwagę Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym. Autorzy tych podręczników określali cel katechezy inicjacyjnej jako wprowadzenie w życie sakramentalne, rozumiane jako proces coraz pełniejszego uczestnictwa we Mszy św. i korzystania z sakramentu pokuty. Zadanie to realizowali poprzez kształtowanie postaw chrześcijanina w odniesieniu do Boga i drugiego człowieka. Zwracano uwagę na aktualizację słów i czynów Jezusa, tak by uczeń mógł rozwiązywać swe ludzkie problemy i odpowiadać na pytania dotyczące ludzkiej egzystencji. Choć dla ucznia w wieku ośmiu lat nie były to zasadnicze problemy i jego pytania egzystencjalne były rzadkie, to jednak zbyt słabe zainteresowanie uwarunkowaniami socjologicznymi rodzi pytanie, na ile katecheza inicjacyjna przygotowywała do interpretowania doświadczeń życiowych w świetle Objawienia? Wydaje się, że zbyt słabo ujmowała ona Objawienie jako światło w rozwiązywaniu ludzkich problemów, czego domaga się od katechezy DOK⁵⁷.

2. JAKI CEL ZAKŁADA PODSTAWA PROGRAMOWA I NOWY PROGRAM KATECHETYCZNY?

Po roku 1990, kiedy to nauka religii powróciła do szkoły, katecheza inicjacyjna realizowana była w oparciu o program z roku 1971. Fakt ten ujawnił zdecydowaną konieczność określenia nowego kierunku działań katechetycznych. Inicjatywa powstania nowego programu katechetycznego i innych dokumentów podejmujących reformę systemu oświaty zrealizowana została zatwierdzeniem *Podstawy programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*⁵⁸, *Programu nauczania religii*⁵⁹ oraz „*Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*”⁶⁰ w dniu 20 czerwca 2001 r. Dokumenty te uwzględniając wymagania dokumentów katechetycznych

---

⁵⁷ Zob. OIK 11, 13, 15.

⁵⁸ Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 2001.

⁵⁹ Konferencja Episkopatu Polski, *Program nauczania religii*, Kraków 2001.

⁶⁰ Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 2001.

i założenia nowego systemu edukacji, opierając się na doświadczeniach katechetycznych minionych lat wyznaczają cele katechezy inicjacyjnej na następne lata. Odwołują się do środowisk wychowawczych, którym wyznaczają zadania w aspekcie realizacji celów katechetycznych.

Podstawa programowa określa, że katecheza inicjacji w sakramenty ma kształtować świadomość dziecięctwa Bożego rozpoczętego na chrzcie świętym, umiejętność odnajdywania śladów Boga w otaczającym świecie oraz budzić zainteresowania życiem wiary i doświadczenia radości z wiary⁶¹. Założenia te świadczą o tym, że w realizacji celów katechezy istotną rolę ma odgrywać proces inicjacji. Dlatego wśród celów tej katechezy znajduje się zadanie kształtowania umiejętności włączenia się w świętowanie wiary ludu Bożego wyrażanej w liturgii, roku liturgicznym i polskiej tradycji okresów liturgicznych. Ma ona się wyrażać w postawie zaufania, która jest podstawą nawrócenia i pokuty oraz w pełnym i aktywnym uczestnictwie w Eucharystii, a poznanie podstawowych prawd wiary ma wpływać na kształtowanie postaw i zdolność kształtowania sumienia na podstawie przykazania miłości w Dekalogu i Ewangelii. Celem działań katechetycznych w klasach 1-3 jest położenie większego nacisku na emocjonalne i wolitywne przyłgnięcie do głoszonych treści. Katecheza ma uwzględniać właściwości etapu rozwojowego ucznia poszukując sposobów osiągnięcia celów. Ważne jest wykorzystanie własnej aktywności dziecka, by przez żywy udział i osobisty wysiłek przyswoiło sobie nowe treści kształcenia. Zadaniem katechety jest rozbudzanie motywacji oraz inspirowanie ciekawych sposobów asymilacji wiedzy⁶². W ten sposób wiedza ma pomagać w realizacji wymiaru wychowawczego katechezy poprzez wprowadzanie w historię zbawienia, w której działa Bóg. Ten historyczny wymiar katechezy pozwala realizować wymóg inkulturacji⁶³ stawiany przez DOK. Dlatego cele katechezy inicjacji w sakramenty zakładają rozwijanie zdolności szukania płaszczyzn szerzenia dobra i Królestwa Bożego w środowisku katechizowanych oraz kształtowanie umiejętności nawiązywania kontaktów z rówieśnikami

---

⁶¹ Zob. Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, dz. cyt., s. 27.

⁶² Zob. tamże, s. 27-28.

⁶³ Zob. DOK 109-110.

i dorosłymi. Katecheza z racji swej eklezjalnej natury⁶⁴ na poziomie inicjacji w sakramenty ma kształtowanie świadomości przynależenia do społeczności Kościoła, pogłębiać związki uczniowskiego życia z życiem Kościoła i pomagać w odnajdywaniu miejsca w nim. Objawem realizacji tego celu powinno być świadczenie codziennym życiem o włączeniu się w misyjne dzieło Kościoła. W formowaniu tych postaw ważną rolę pełni naśladownictwo. Stąd istotna jest postawa katechety oraz wzorce postaci biblijnych i świętych.

Katecheza inicjacji w sakramenty oparta na Podstawie programowej i Programie nauczania religii z roku 2001 akcentuje w tym procesie współpracę wielu środowisk. Wymienia zarówno rodzinę, parafię, jak i szkołę. Uważa je za powszechnie dostępne miejsca umożliwiające zetknięcie się człowieka z Bogiem i przyniesioną przez Jezusa Dobrą Nowiną o zbawieniu. Założenia te wymagają świadomego współdziałania tych środowisk po to, by poszczególne wymiary katechezy mogły być realizowane we właściwy sobie sposób. Świadczy to o wyraźnym zaakcentowaniu wymiaru inicjacyjnego i wychowawczego katechezy inicjacji w sakramentu w stosunku do wymiaru dydaktycznego. Można mieć nadzieję, że realizacja tych założeń przyczyni się do rzeczywistego wprowadzenia dzieci w życie sakramentalne Kościoła.

s. dr Anna Walulik CSFN – adiunkt na Wydziale Pedagogicznym w Wyższej Szkole Filozoficzno-Pedagogicznej „Ignatianum” w Krakowie, członek zespołu redakcyjnego podręczników katechetycznych „Wezwani przez Boga”, ekspert wchodzący w skład komisji egzaminacyjnych i kwalifikacyjnych dla nauczycieli ubiegających się o awans zawodowy.

Istruzione, educazione o iniziazione come obiettivi di preparazione alla vita sacramentale?

Sommario

La tradizionale preparazione alla vita sacramentale era dominata dalla dimensione quasi puramente pedagogica (istruzione, formazione dei atteggiamenti

---

⁶⁴ Zob. DOK 86.

di fede) in tal modo, che la catechesi si è limitata ai problemi morali. Nei catechismi si poteva osservare solo preparazione alla così detta „prima comunione”, spesso perdendo di vista il fatto, che essa fa parte integrale del sacramento dell’Eucaristia. Dopo il Vaticano II la situazione è radicalmente cambiata. Al posto della dimensione intellettuale della catechesi dei bambini è tornata antica pratica di iniziazione tipo catechumenale, cioè successiva introduzione alla piena vita cristiana, che ha come obiettivo far avvicinare il bambino alla persona di Cristo. In questo senso tutto il processo di iniziazione si è aperto alle relazioni profondamente personali, muovendosi anche in direzione ecclesiale per far conoscere al bambino il mistero della Chiesa, nella quale i sacramenti sono dei segni vivi di Cristo presente fra il suo popolo, che vuole aiutare ogni uomo nel suo cammino verso la casa del Padre.